

УДК 332.012.324

Т. В. Корягіна,
к. держ. упр., доцент кафедри економічної теорії,
Дніпропетровська державна фінансова академія

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В КОРПОРАТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто основні аспекти та фактори взаємодії корпорацій та уряду країни в сучасній економіці, визначено особливості їх співпраці.

The main aspects and factors of the interaction of corporations and the government's modern economy, the features of their cooperation.

Ключові слова: держава, корпоративний сектор, ринкова економіка, державне регулювання.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси інтенсивної концентрації капіталу в ХХ ст. призвели до створення великих національних і транснаціональних корпорацій, які стали основним чинником розвитку світової економіки. За деякими джерелами, великі корпорації створюють близько двох третин світового валового продукту, і їх роль у світовій економіці продовжує збільшуватися. Це говорить про принципову зміну соціально-економічних основ світу, який від конкурентного ринку переходить до ринку олігополістичного та монополізованого, де економічні відносини встановлюються на основі не "вільної" або навіть конкурентної монополії, а монополізації і розподілу ринків між найбільшими транснаціональними, національними корпораціями і неформальною участю держави у цьому процесі. При цьому відбувається:

- формування та розвиток найбільших міжнародних економічних (не обов'язково виробничих) структур, які отримують економічну владу;

- опосередкований вплив корпорацій на хід соціально-економічного розвитку;

- отримання поки неявної, але досить сильної політичної влади над національною економікою і світовим співтовариством у цілому, яка знаходить відображення в системі політичного й економічного управління на національному та міжнародному рівнях. Напрями та результати об'єднаного використання сили великого капіталу і політичної влади визначають соціально-економічний розвиток світу.

Отже, в умовах останніх соціально-економічних перетворень та наслідків світової фінансово-економічної кризи питання про роль держави в сучасній економіці постає з особливою гостротою та вимагає підвищеної уваги науковців та державотворців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Формування та впровадження ефективних систем державного впливу на корпоративний сектор у теоретичному і практичному аспектах розглядали такі зарубіжні

та вітчизняні вчені, як Атаманчук Г., Аков Р., Емері Ф., Сюдмор Дж., Мільнер Б., Уторман Р., Бурджашвілі Б., Кочетов А., Птащенко Л., Білоус О., Чечетов М., Сафонова О., Євтушевський В, Мозговий О. та ін. Ними запропоновано підходи до аналізу й оцінювання, пошуку, формування та розроблення найефективніших підходів і методів, механізмів, принципів державного управління корпоративним сектором на практиці зарубіжних та вітчизняних економічних систем, визначення критеріїв вибору оптимального варіанта системи державного управління корпоративним сектором. На сьогодні потребують додаткової уваги дослідників проблеми вдосконалення механізму взаємодії держави та корпоративного сектора.

Метою статті є обґрунтування та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання розвитку корпорацій в сучасній економіці.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світова економіка переживає період корпоратизації. Україна вступила в цей процес, що виражається у створенні великих національних корпоративних структур, які виступають основою її соціально-економічного розвитку. Цей процес відбувався на основі приватизації великих виробничих комплексів, створених за часів СРСР, які формувалися за рахунок величезних централізованих інвестицій, що створювалися за рахунок зниження соціальних витрат держави та зниження заробітної плати, забезпечували створення найбільших галузевих виробничо-технологічних комплексів, енергетичної системи, військово-промислових виробництв, видобутку природних ресурсів і т.д. Державна монополізація та централізоване управління створили виробничо-економічну базу, яка лежить в основі сучасного корпоративного капіталу в Україні.

У початковий період ринкової трансформації в Україні домінувала ідеологія "вільного ринку". Альтернативні шляхи не розглядалися або засуджувалися як такі, що не відповідають ринковій економіці. Економічна система "вільного ринку" побудована на основі досконалої конкуренції великого числа продавців і покупців з жорст-

кою системою демонополізації і децентралізації, підпорядкуванням способу вирішення соціальних проблем ринковим механізмам. Передбачалося, що в соціальній системі підвищиться роль високих прямих доходів членів суспільства, податкової системи, яка формує позабюджетні соціальні фонди, і що вона буде функціонувати на основі розвитку антимонопольної діяльності держави. Але рух до "вільного ринку" не відбудеться в результаті суспільної еволюції у відносинах виробників і споживачів товарів. Тенденція монополізації, яка забезпечує більш високий прибуток, має великі економічні стимули розвитку. У протистоянні виробників і споживачів у виробників більш вагомими економічними перевагами та можливостями впливу на суспільство та державну систему управління, якими вони успішно користуються. Таким чином, панування вільного ринку є недосяжним в сучасних умовах світової економіки та технологічних особливостях виробництва, як-от потреба впровадження дорогих енергозберігаючих технологій, бурхливий розвиток науки та потреба в впровадженні її досягнень та ін.

Отже, під час приватизації в Україні система державного монополізму та державної власності перетворилася на ринкову економіку, яка все ж таки функціонує на тій же економічній базі — великих виробництв і виробничих комплексів. Більш того, державна монополія об'єктивно створила умови для великих національних корпорацій. Необхідно зазначити, що ключовим елементом техніко-економічного середовища сучасної країни залишаються корпорації. Така їх роль визначається двома чинниками.

По-перше, їх місцем у ринковій економіці. Центром економічного росту, починаючи з останньої чверті XIX ст. і по сьогоднішній день, у всіх великих країнах світу були і залишаються капітало- і наукомісткі галузі, такі як: нафтова, хімічна, електротехнічна промисловість, металургія, машинобудування, автомобілебудування. У цих галузях економічний розвиток наявний у відносно невеликої кількості компаній. Велике підприємство зробило Німеччину найбільшою промисловою державою першої половини XX ст., США — найбільш розвинутою країною 20—60 років, Японію — лідером останніх десятиліть.

По-друге, корпорації володіють найбільшим потенціалом підтримки дрібних і середніх фірм, що реалізується через широкий спектр форм господарської інтеграції. І справа тут не в бажанні керівників великих підприємств допомогти суб'єктам малого підприємства, а в об'єктивних закономірностях великого сучасного виробництва, яке потребує стійкої й ефективної системи коопераційних зв'язків. Великі корпорації забезпечують потреби основних ринків, у першу чергу в базових товарах, тим самим вони формують економічну систему держави.

Серед переваг великих корпорацій дослідники найчастіше відзначають концентрацію виробництва та капіталу, організацію масового виробництва з більш низькими витратами і можливостями їх зниження, ефективне використання досягнень науки і техніки, зосередження інвестиційного капіталу, тобто використання основних переваг великого виробництва. Корпорації мають високу економічну стійкість, менш схильні до кризових явищ. На основі корпоративного устрою були знижені економічні та соціальні ризики, створена система надійного функціонування капіталу.

Проте, одним з основних недоліків корпорацій необхідно виділити ціновий тиск на споживача з їх боку, що вимагає від держави особливої уваги. Великі виробництва мають об'єктивну тенденцію монополізації ринків. Це викликає ослаблення конкуренції, яке, незважаючи на антимонопольне законодавство, не привело до придушен-

ня великих монополій.

Ступінь державного впливу на корпоративний сектор економіки залежить і від потреб внутрішнього ринку і від стану світового ринку.

Необхідність державного регулювання зумовлена змістом соціально ефективною держави. Держава виконує в розвитку економіки найважливіші функції, служить гарантом і носієм правопорядку в суспільстві в цілому і господарської життєдіяльності зокрема. Ринок і уряд взаємно доповнюють один одного: держава необхідна для створення відповідних інституційних основ ринку. Крім того, державна політика та програми мають бути спрямовані не просто на сприяння економічному зростанню, але й на забезпечення справедливого розподілу результатів ринкового розвитку. При цьому за допомогою добре організованої системи регулювання суспільство може впливати на результати ринкової діяльності, при тому впливати саме в суспільних інтересах. Регулювання буде заохочувати конкуренцію та інновації, одночасно обмежуючи зловживання монополією владою.

Так, у сучасній економіці особливої уваги заслуговує взаємодія держави і корпоративного сектора. Пріоритет у цьому союзі буде у корпорацій, які формують економічну політику, національні та транснаціональні органи управління; контрольні та соціальні функції — у держави. Ця взаємодія характеризується такими рисами:

- регульована державою соціальна сфера;
- регульована державою монополізація;
- законодавчо встановлені економічні відносини корпорацій, держави, суспільства;
- відповідальність корпорацій за розвиток національної економіки і суспільства;
- створення державної економічної системи відповідальності корпорацій за свій інноваційно-інвестиційний розвиток.

У корпоративній економіці держава може застосовувати як прямі, так і непрямі методи регулювання. Відмова від прямих методів — домінанта сучасної неоліберальної економічної системи. Але вона суперечить економічним відносинам в умовах корпоративного капіталізму, який передбачає підключення сили капіталу і сили державної влади для ефективного розвитку корпорацій та рішення державою соціальних проблем. Таке з'єднання спостерігалось в економічній історії окремих країн капіталістичного світу в періоди, коли прямий державний вплив на економіку вважався якщо не нормою, то хоча б одним з природних варіантів розвитку відносин між суб'єктами ринку та державою, котрі йдуть до виконання не лише якихось соціальних функцій, але, перш за все, своїх обов'язків із захисту національної або групової економічної безпеки. Тим більше, що держава надає підтримку великим корпораціям в кризових для них ситуаціях за рахунок державного бюджету. Для усунення форс-мажорних обставин в економічно розвинених країнах створюються резервні фонди для ліквідації кризових ситуацій, використання яких для підтримки промисловості не суперечить проведенню економічної політики, але не відповідає вимогам "вільного ринку".

Діяльність уряду повинна обґрунтовуватися, в першу чергу, соціальною політикою і динамікою соціальних процесів. Пошук оптимуму між соціальним і корпоративно-економічним розвитком держави є найважливішим завданням уряду. Тому в інтересах суспільства він може проводити розумне об'єктивно прийнятне обмеження доходів великого капіталу та їх перерозподіл в інтересах суспільства. Це є засобом уникнення соціальних потрясінь і напруженості. Але держава повинна бути впевнена, що пе-

редбачувані зміни підвищують ефективність і конкурентоспроможність її економіки. Крім цього, з позицій перспектив соціально-економічного розвитку суспільства, вироблення довгострокової національної стратегії, необхідних при посиленні корпоративізації, принципову зміну основ функціонування корпоративної економіки повинні бути проведені розрахунки соціально-економічної ефективності, що обґрунтовують радикальні зміни економічної системи суспільства, механізми її трансформації.

Отже, проблема державного регулювання корпоративного сектора є, безумовно, найбільш гострою і фундаментальною в сучасних умовах світової економіки, проте вона не є повністю розв'язаною і у контексті світової корпоративної практики: корпорації завжди мають значні проблеми від здійснення неефективного державного регулювання корпоративного сектора.

Держава має можливість брати участь у корпоративній системі за трьома основними напрямками:

- а) як законодавчий орган;
- б) як власник контрольних та блокувальних пакетів акцій у великих компаніях;
- в) як єдиний власник окремих компаній.

При цьому все господарювання відбувається на базі ринкового механізму, який залишається єдиним для всіх господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності. Головне цільове призначення державної участі в управлінні економікою — реалізація її функцій як соціальної держави. Безумовно, до форм управління, досягненню саме цієї мети повинна бути підпорядкована законодавча та в більш широкому розумінні — вся нормативно-правова діяльність держави. Зрозуміло, що в тих акціонерних компаніях, де держава вже реалізує свої функції власника, вона безпосередньо може визначати головний зміст соціальної політики компанії через встановлення системи оплати праці, додаткової мотивації працівників. У більш широкому та більш значному за змістом сенсі через реалізацію своїх прав держава може здійснювати суттєвий, а іноді й визначальний вплив на корпоративний сектор, та на економічні процеси в цілому, включаючи зниження інфляції, стабілізацію цін, зниження відсоткових ставок банків по комерційним кредитам, регулювання обсягів та динаміки інвестицій у всі сфери господарської діяльності і т.п. Через ці процеси вона впливає на соціальні умови в суспільстві.

Стратегічне управління на рівні держави і великих корпорацій не тільки зберігає своє значення, але і при розвитку корпоративного сектора вступає в нову ефективну фазу. Держава та корпорації стають взаємозалежною соціально-економічною системою. Корпоративна концентрація повинна стати основою конкурентної системи України. Для використання її позитивних якостей необхідне створення ефективної державної системи контролю їх діяльності та взаємодії з державною економічною системою, яка дозволить державі організувати ефективну економічну взаємодію держави і промислового капіталу, що полягає у стійкості податкових надходжень; створити умови для контролю монопольної поведінки корпорацій і запобігання змови проти держави; орієнтувати корпоративний сектор на участь у соціальних процесах; вступити у взаємодію з обмеженою кількістю великих власників, діяльність яких більшою мірою піддається державному контролю і регулюванню; забезпечувати наповнення державного бюджету; стимулювати і безпосередньо брати участь в інноваційному та інвестиційному розвитку проривних і критичних виробництв, створювати умови для ефективної організації відтворювальних процесів, що забезпечують економічне зростання, вихід на світовий ри-

нок з конкурентоспроможною продукцією, задоволення внутрішніх потреб у товарах і послугах; вирішувати проблеми ефективного розвитку державної власності у великих корпораціях.

Господарські структури отримують можливість використовувати: силу держави для виходу на світові ринки; державні ресурси для технологічного розвитку виробництва; можливість економічної взаємодії держави і капіталу для підвищення ефективності економіки.

Дослідження показують, що основними сферами які визначають взаємодію інтересів суб'єктів корпоративного сектора та уряду країни, найчастіше є грошово-кредитна, валютна, фіскальна, технологічна, екологічна, інвестиційна, інноваційна, інфраструктурна сфери, політика захисту національного ринку, зайнятості, боротьби з бідністю та соціального захисту населення тощо. У цих сферах різні дії і заходи уряду і корпорацій можуть призвести до різних ситуацій: в одних випадках до гармонізації, в інших — до конфліктності інтересів.

Гармонічність чи конфліктність інтересів урядів країн і корпорацій у цих сферах діяльності може мати різний характер і проявлятися по-різному. Наприклад, уряди часто намагаються контролювати вартість та доступність внутрішніх кредитів і довгострокового капіталу. Діяльність підприємств, якщо уряди вживають такі заходи, може підпадати під кредитні та монетарні обмеження. Проте вони часто можуть обійти такі обмеження, формально виконуючи вимоги законодавства. Якщо місцевий кредит стає занадто дорогим або недосяжним через перешкоди національної грошово-кредитної політики, підприємства корпоративного сектора можуть звернутися до іноземних інструментів фінансування. Одержавши фінансову підтримку, такі підприємства матимуть кращі конкурентні позиції, ніж решта вітчизняних підприємств, які відчувують брак фінансових чи кредитних ресурсів.

Уряди багатьох країн з метою залучення прямих іноземних інвестицій часто запроваджують пільгові режими оподаткування. Але згодом, усвідомивши, що це призводить до втрат податкових надходжень, уряди скасовують такі преференції. Реакція суб'єктів корпоративного сектора на такі дії урядів, як правило, негативна.

Великі корпорації постійно домагаються створення для своєї діяльності сприятливих умов. Під їх впливом багато країн за останні десять років відмінили більшість обмежень для іноземних інвестицій і замінили їх заходами щодо заохочення притоку капіталу. Половина іноземних інвестицій у світі припадає на великі корпорації, а в країнах, що розвиваються — біля двох третин. Дещо інша динаміка змін за характером регулювання інвестицій. Загалом переважна більшість змін за останні 15 років стосувалась покращення інвестиційних режимів. Більша частина цих змін (74%) була введена країнами, що розвиваються. Наприклад, в Єгипті та Сінгапурі були знижені податки на прибутки корпорацій. У Бразилії та Індії були розширені програми співпраці [1, с. 267]. Багато країн проводять політику лібералізації окремих сфер діяльності, зокрема телекомунікаційної, банківської, енергетичної та інших. В окремих країнах застосовуються обмеження щодо іноземної власності. Частіше за все — у видобувних галузях та галузях, визначених як стратегічні. Наприклад, в Алжирі державним нафтовим та газовим компаніям має належати не менше 51% капіталу.

У 2006 році кількість країн, які вносили зміни до режимів регулювання інвестицій, вперше зменшилась. Очевидно, що це початок нової тенденції, оскільки більшість країн світу вже лібералізували свої ринки. Про це свідчить кількість змін на краще, яка постійно зростала, окрім ос-

таних чотирьох років. Водночас зростала і кількість погіршувальних змін, але поки що їх кількість незначна. Зростання погіршувальних змін скоріше за все зумовлене тим, що інвестиційні режими деяких країн були вже занадто ліберальними, тому почалось їх регулювання. Не виключено, що певні сфери почали відноситись до числа державних пріоритетів.

Може скластись враження, що повертається державний протекціонізм. На перший погляд така тенденція представлена поки що невеликою кількістю країн та певними галузями. Однак динаміка вражає. За 6 років кількість країн, що погіршили режим регулювання інвестицій, зростає у 12 разів. А співвідношення країн, що погіршили режими регулювання інвестицій, до кількості тих, що покращили, зросло у 5 разів: з 5% в 2002 році до 25% в 2006 році.

Водночас постійно зростає кількість міжнародних інвестиційних угод. На кінець 2006 року їх кількість сягнула 5500. У тому числі зареєстровано 2573 двосторонніх інвестиційних угод, 2651 угода про уникнення подвійного оподаткування та 241 угода про вільну торгівлю та економічне співробітництво [1, с. 230]. Це свідчить про те, що держави готові йти на поступки для заманювання великих корпорацій, але остаточно поступатися не збираються.

Діяльність великих корпорацій рідко є безпроблемною. Інколи суперечності виникають з приводу державної політики розвитку інфраструктури. Масштабні проекти корпорацій потребують, як правило, значних інвестицій в інфраструктуру. Нерідко корпорації обіцяють вкладати кошти за умов фінансування урядом будівництва нових автошляхів, залізниць, мереж постачання енергії, води і т.п. Нестача державних коштів для таких потреб або несвоєчасне виконання зобов'язань можуть призвести до конфліктів.

Водночас уряди можуть справляти значний вплив на залучення прямих іноземних інвестицій через різні регіональні або галузеві обмеження. Теза про "захист молодих галузей" іноді висувається урядами як аргумент, щоб обмежити або не сприяти діяльності великих корпорацій в окремих секторах. Так само уряд може вимагати здійснення прямих іноземних інвестицій у певних районах країни, мотивуючи це необхідністю зменшити диспропорції в економічному та соціальному розвитку районів. Але корпорації мають своє уявлення про переваги розміщення виробництв, яке часто не збігається з такими вимогами урядів.

Серед негативних аспектів впливу урядів на корпорації з іноземним капіталом слід зазначити вимоги урядів щодо обмеження частки імпортованих складових у виробництві на підприємствах, кількості іноземних менеджерів в управлінні ними. Нерідко використовуються законодавчі обмеження щодо структури власності підконтрольних корпорації підприємств (заборона мати 100%-ву власність або вимога надати місцевим акціонерам більшу частину капіталу спільних компаній) [2, с. 273]. Незважаючи на те, що такі обмеження часто сприяють досягненню урядом визначених завдань національного розвитку, вони скорочують можливості корпорацій з іноземним капіталом щодо глобальної раціоналізації виробництва та зменшення вартості продукції для споживачів. Свого часу Китай використовував ці механізми для регулювання входу в сферу автомобілебудування та інших галузей.

Останнім часом дедалі більше зоною перехрестя інтересів уряду і великих корпорацій стає навколишнє середовище. Уряди намагаються прискіпливо регулюва-

ти екологічні аспекти діяльності корпорацій. Підстави для цього дають гучні екологічні скандали, до яких причетні підприємства хімічного, нафтохімічного, металургійного, гірничодобувного промислу. Очевидно, саме під впливом урядів багато великих корпорацій останнім часом змінили своє ставлення до навколишнього середовища. Вони витрачають значні кошти на створення менш шкідливих технологій, переробку відходів, захист природи.

Політика захисту національного ринку, або економічний протекціонізм, часто зумовлена вимогами політики економічного розвитку або політики регулювання платіжного балансу. Багато країн, що тривалий час дотримувалися стратегії імпортозаміщення, в подальшому намагалися захистити національних виробників від зовнішніх конкурентів за допомогою високих тарифних і нетарифних бар'єрів. Інколи така політика урядів мотивувалась причинами короткострокового характеру, наприклад, негативним сальдо платіжного балансу за поточними операціями.

Упродовж останніх трьох десятиріч переговори в рамках СОТ призвели до значного зменшення загального рівня тарифів. Але нетарифні обмеження в багатьох країнах ще залишаються. Нерідко такі обмеження імпорту з нефінансових міркувань насправді пояснюються необхідністю захисту життя і здоров'я громадян або фітосанітарними вимогами.

Корпоративний сектор може взаємодіяти з державним сектором економіки, діяльність якого спрямована, головним чином, на забезпечення соціальних та інфраструктурних завдань, забезпечення національної безпеки. Для цього створюються державно-корпоративні форми діяльності в напрямках, недостатньо ефективних для капіталу, але необхідних для держави і суспільства. Економічне взаємодія може здійснюватися в організаційних формах, що забезпечують взаємну економічну зацікавленість: державно-приватних партнерств, концесій, консорціумів, картельних угод. В Україні потрібно створити економічну систему, однаково вигідну для держави, корпорацій та суспільства. Разом з тим, однією з основоположних завдань держави є забезпечення балансу інтересів усіх суб'єктів економічної діяльності. Це, в свою чергу, передбачає об'єктивну потребу у взаємодії підприємництва та державної влади з метою зняття, вирішення цих протиріч.

ВИСНОВКИ

На сьогодні ще не винайдена оптимальна модель взаємодії корпорацій та урядів країн. Але кроки до цього постійно здійснюються. Звичайно, кожен суб'єкт економічних відносин намагається відстоювати свої інтереси та максимально працювати на себе. Але сучасна економіка стає все більш відкритою та лібералізованою. Це поступово дає змогу будь-якій корпорації працювати в країні. Але, з іншого боку, така лібералізація поступово ставить під сумнів можливість країни регулювати діяльність корпорацій або впливати на неї. Тому уряди постійно шукають нові шляхи, способи і можливості регулювання їх діяльності, тяжіючи більше до соціальних та екологічних аспектів.

Література:

1. World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. UNCTAD. — 2007. — 365 p.
 2. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму / Білорус О.Г. — К.: Грамота, 2003. — 380 с.
- Стаття надійшла до редакції 08.09.2010 р.*